

บทที่ 6

บทสรุป

ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและชลมารค เป็นเรื่องของ การบันทึกภาพในกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นการจัดกระ- บวนพยุหยาตราอย่างเต็มตำรา ครั้งหลังสุดในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น สันนิษฐานว่าทรง แต่งเรื่องนี้ขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

ประการแรก เพื่อเป็นการบันทึกภาพความงามในกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา เอาไว้ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีการถ่ายรูปซึ่งสามารถเก็บภาพได้อย่างเช่นปัจจุบัน การ เก็บภาพความงามโดยการวาดก็คงจะทำได้แต่ก็จะลบเลือนไปในวันหนึ่ง วิธีที่จะเก็บภาพ ได้ดีที่สุดก็คือการจดบันทึก แต่การบันทึกนั้นถ้าทำอย่างธรรมดา ๆ ก็คงจะไม่ก่อให้เกิด ความสนใจเท่าที่ควร องค์กฐินพยุหยาตราจึงทรงใช้การบันทึกในรูปของวรรณคดี ซึ่งนอกจากจะได้ เนื้อหาโดยสมบูรณ์แล้ว ยังก่อให้เกิดความไพเราะในถ้อยคำ ทั้งยังให้ภาพอันก่อให้เกิด ความภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์ของไทยได้อีกด้วย

ประการที่สอง ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้เป็นหลักฐานเพื่อที่จะได้นำไปใช้เป็น แบบแผนในการจัดกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา ในโอกาสต่อไป

ลักษณะของการบันทึกภาพในวรรณคดีลิลิตเรื่องนี้ เป็นการพรรณนาภาพตาม เหตุการณ์ที่พระองค์ทรงพบเห็น โดยอาศัยข้อมูลจากกรมหมื่นไกรสรวิชิตและจากวรรณคดี ประเภอบันทึกภาพเรื่องอื่น ๆ มาประกอบ

หลังจากศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องนี้แล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณคดี เรื่องนี้มีลักษณะเด่นอยู่ที่การบันทึกและการให้ภาพที่ละเอียดชัดเจนทุกขั้นตอน เพราะทรง

พรรณนาภาพตามลำดับ เหตุการณ์ ตรงไหนที่ไม่สำคัญก็ทรงพรรณนาให้เห็นรูปแบบพอสมควร แต่จะเน้นเมื่อถึงตอนที่ทรงเห็นว่าสำคัญและควรแก่การกล่าวถึงเท่านั้น ลักษณะการพรรณนาภาพเช่นนี้ไม่เป็นการเป็นเยื่อและน่าเบื่อหน่าย ตรงกันข้ามกลับทำให้เนื้อเรื่องรัดกุม แม้บางตอนจะพรรณนาสั้น ๆ แต่ก็ใฝ่ใจความภาพทุกภาพที่ทรงพรรณนาจึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นเรื่องราวและเหตุการณ์ของวีรกระบวนแห่ในอดีต (สมัยรัชกาลที่ 3) ได้เป็นอย่างดี

นอกจากจะทรงเน้นคานเนื้อหาแล้ว องค์คุณนิพนธ์ยังทรงพิถีพิถันในคานการใช้ถ้อยคำเป็นพิเศษอีกด้วย จะเห็นได้ว่าทุกถ้อยคำที่ใช้พรรณนาภาพนั้น ล้วนแต่เป็นถ้อยคำที่มีความหมายให้อารมณ์ ให้ความรู้สึกที่ครึกครื้นเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง มีการเล่นคำเล่นสัมผัสอย่างแพรวพราวแทบทุกตอน ซึ่งถ้าหากนำวรรณคดีลิลิตเรื่องนี้ไปเปรียบกับวรรณคดีประเภทอื่นที่กล่าวเรื่องอื่น ๆ แล้ว จะเห็นว่าวรรณคดีลิลิตเรื่องนี้ไม่เพียงแต่จะเทียบเคียงกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ได้เท่านั้น กลับซ้ำยังมีลักษณะที่ดีกว่าอีกหลายคาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องสำนวน ไวยากรณ์และการให้ภาพที่ชัดเจนกว่า ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถขององค์คุณนิพนธ์ในการเลือกใช้คำและความหมายให้เหมาะสมกับเหตุการณ์หรือเนื้อเรื่องแต่ละตอนได้เป็นอย่างดี ความสามารถดังกล่าวนี้นับเป็นอสังการณอย่างหนึ่งที่ช่วยเสริมให้วรรณคดีลิลิตเรื่องนี้มีลักษณะที่ดีเด่นกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในประเภทเดียวกัน

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของลิลิตเรื่องนี้คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดกระบวนพยุหยาตรา อย่างสมบูรณ์แบบ ในวรรณคดีเก่า ๆ นั้นแม้จะกล่าวถึงกระบวนพยุหยาตราไว้บ้างแต่ส่วนใหญ่ก็มักจะกล่าวพรรณนาให้เห็นภาพเพียงบางตอนเท่านั้น ในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อมีการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีครั้งกรุงเก่า โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง(หน) แต่งลิลิตพยุหยาตราเพชรพวงเพื่อให้เป็นแบบแผนในการจัดกระบวนพยุหยาตราอย่างเช่น กระบวนเพชรพวงในสมัยพระนารายณ์มหาราช แต่แบบแผนที่รวบรวมขึ้นนั้นส่วนใหญ่เป็นแบบธรรมเนียมครั้งกรุงเก่ามิใช่ลักษณะกระบวนพยุหยาตราที่จัดกันในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นภาพต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในเรื่องลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง จึงเป็นภาพที่เกิดจากความทรง

จำของเจ้าพระยาพระคลัง(หน) ครั้งอดีตมิใช่ภาพที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการแต่งวรรณคดี
 ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวงแต่อย่างใด ดังนั้นแบบแผนที่เจ้าพระยาพระคลัง(หน) ใ้รวบรวม
 รวมไว้จึงไม่อาจจะนำมาใช้จัดกระบวนการพยุหยาตราได้จริง ๆ ทั้งนี้เพราะวัสดุ และ อุปกรณ์
 ต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องในกระบวนการพยุหยาตรานั้น ส่วนใหญ่ได้ถูกพม่าทำลายครั้งเสียกรุงแพ
 หมดสิ้น โดยเฉพาะเรือพระราชพิธี ซึ่งใช้ในกระบวนการพยุหยาตราทางชลมารคนั้นดูเหมือน
 แพจะไม่เหลือตกทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์เสียด้วยซ้ำ แม้รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้า
 ให้สร้างเรือพระราชพิธีขึ้นใหม่อีก 67 ลำ¹ แต่ก็ทำใ้สมบูรณ์แบบเหมือนอย่างทีกล่าวไว้ใน
 ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวงแต่อย่างใดไม่ ทั้งนี้เพราะภาวะสงครามและขาดวัสดุอุปกรณ์ดังที่
 ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง ดังนั้นรูปแบบของกระบวนการพยุหยาตราในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึง
 เปลี่ยนแปลงไปตามภาวะของความจำเป็น ริ้วกระบวนการจึงต่างไปจากแบบแผนดังที่ได้อ
 ไว้ในลิลิตพยุหยาตราเพชรพวงบ้างในบางตอน ครั้นตมาถึงสมัยรัชกาลที่ 2-3 ภาวะ
 ของการสงครามน้อยลง จึงมีเวลาว่างพอที่จะฟื้นฟูประเพณีเก่า ๆ ใ้บ้าง การจัด
 กระบวนการพยุหยาตราก็คงเป็น เรื่องหนึ่งทีได้รับการฟื้นฟูและปรับปรุงขึ้นใหม่ ซึ่งก็คงจะมีการ
 เปลี่ยนแปลงรูปกระบวนการไปบ้างตามความเหมาะสม สำหรับลิลิตกระบวนการแหพระกร
 ุณพยุหยาตรา นี้ เป็นวรรณคดีทีแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นสมัยทีมีการจัดกระ
 บวนการพยุหยาตราโดยตรง การบันทึกจากข้อมูลทีได้เห็นจริง ๆ ในขณะนั้น ความถูกต้อง
 และการใ้ภาพจึงชัดเจนกว่าและมีระเบียบกว่าลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ทั้งยังแสดงถึง
 แบบแผนของการจัดกระบวนการพยุหยาตราตามสภาพทีเป็นจริงในขณะนั้นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

เท่าทีกล่าวมาแล้วนี้แสดงว่า ลิลิตกระบวนการแหพระกรุณพยุหยาตราานี้จักว่ามีความ
 งามทั้งเนื้อเรื่องและวิธีการประพันธ์ กล่าวคือเป็น เรื่องทีแสดงถึงเอกลักษณ์ทางด้าน
 วัฒนธรรมและประเพณีของไทยแต่โบราณ ทุกถ้อยคำทีกล่าวไว้ว่าพันไว้ในเนื้อเรื่องนั้น ล้วน
 แล้วแต่เป็นภาพทีเกิดจากความชื่นชมในสิ่งทีได้พบเห็น และกวีก็พยายามทีจะถ่ายทอดความ

รู้สึกนั้นมายังผู้อ่านอีกต่อหนึ่ง และแม้วรรณคดีเรื่องนี้จะมีเนื้อหาที่หนักไปในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องคำนึงถึงระเบียบกฎเกณฑ์แทบทุกตอน แต่เพราะพระปรีชาสามารถของ องค์คุณทรงนิพนธ์จึงทำให้วรรณคดีเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ไม่น่าเบื่อ และกลับเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดอารมณ์แห่งความครึกครื้น มีถ้อยคำไพเราะและมีคุณค่าเท่าเทียมกับวรรณคดีเรื่องเด่น ๆ ใดเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แม้วรรณคดีลิลิตกระบวนแหพระกรฐินพยุหยาตราฯ จะมีความงามและมีคุณค่าพร้อมในทุก ๆ ด้าน แต่เป็นที่น่าแปลกใจที่วรรณคดีเรื่องนี้กลับไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพเหตุการณ์ของบ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย เพราะในช่วงหลังจากรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา แม้จะมีการพระราชพิธีทอดพระกรฐินดังแต่ก่อน แต่การจัดกระบวนแหพระกรฐินพยุหยาตราอย่างเต็มตำรานั้นมิได้มีขึ้นอีกเลย ที่เป็นเช่นนี้เพราะอาจจะเห็นว่าการจัดกระบวนแหพระกรฐินพยุหยาตราอย่างเต็มตำรานั้น ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากและเป็นการสิ้นเปลืองโดยใช้เหตุการณ์จัดกระบวนพยุหยาตราฯ ในพระราชพิธีทอดพระกรฐินจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามความเหมาะสมและถ้าจะจัดให้เป็นการพิธีที่สำคัญ ก็จัดเพียงเพื่อให้เห็นถึงรูปกระบวนบ้างตามสมควร อย่างเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น แม้จะมีการพระราชพิธีทอดพระกรฐินอยู่เนื่อง ๆ แต่ลักษณะการจัดกระบวนแห พระกรฐินพยุหยาตราฯ ก็ได้จัดอย่างเต็มตำราดังเช่นสมัยก่อน ส่วนใหญ่มักจะจัดเป็นรูปกระบวนแหพระกรฐินพยุหยาตราอย่างน้อย หรือไม่ก็จัดอย่างกระบวนแหพระกรฐินอย่างการเสด็จประพาสสามัญญะประกอบกันในสมัยหลัง ๆ นี้ การเสด็จไปประกอบพระราชพิธีทอดพระกรฐินต้องกระทำหลายวันติดต่อกัน วันหนึ่ง ๆ ก็ต้องเสด็จไปทอดหลายวัด โอกาสที่จะจัดให้มีกระบวนแหพระกรฐินพยุหยาตราอย่างเต็มตำรานั้นจึงทำได้ยาก และเนื่องจากมีค้อยมีโอกาสดังรูปกระบวนพยุหยาตราฯ นี้เองจึงทำให้ความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับตำราเรื่องการจัดกระบวนพยุหยาตราฯ มีน้อย และยิ่งนานวันเขาคูเหมือนประเพณีการจัดกระบวนพยุหยาตราฯ ค่อย ๆ จะหมดไปแทนที่ปีหนึ่ง ๆ จะจัดหลาย ๆ ครั้ง กลับกลายเป็นหลาย ๆ ปีจัดขึ้นครั้งหนึ่ง ความสนใจในเรื่องกระบวนพยุหยาตราฯ จึงค่อย ๆ หายไปจากความนึกคิดของคนทั่วไป และอาจจะเป็นเหตุนี้ที่ทำให้วรรณคดีลิลิตกระบวนแหพระกรฐินพยุหยาตราฯ มิได้รับความนิยมจากนักอ่านเท่าที่ควร

ขอเสนอแนะ

จากการศึกษาวรรณคดีเรื่องลิลิตกระบวนแห่พระกรัณพยุหยาตรา ผู้วิจัยได้ขอคิด
ที่ใครเสนอต่อผู้ประสงค์ที่จะทำการค้นคว้าต่อไปนี้ ...

1. ยังมีบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ
อีกหลายเรื่อง ที่ควรแก่การหยิบยกมาศึกษาวิจัย
2. ยังมีวรรณคดีประเภทบันทึกภาพในพระราชพิธีอีกหลายเรื่อง ที่ควรแก่การ
สนใจ และยังไม่มีการศึกษาวิจัย เช่น วรรณคดีที่บันทึกภาพในพระราช
พิธีปราบดาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ หรือพระราชพิธีเสียบพระนคร เป็นต้น
ซึ่งการศึกษาวรรณคดีเหล่านี้ นอกจากจะให้ความรู้ทางด้านวรรณคดีอย่าง
กว้างขวางยิ่งขึ้นแล้ว ยังให้ประโยชน์ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี
อีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย